

Тема 29.

Україна у період загострення кризи радянської системи (сер. 1960 – поч. 1980-х рр.).

ПЛАН

- Спроби економічних реформ у другій половині 1960-х рр.
- Культура і духовне життя. Русифікація.
- Опозиційний рух.

Дати:

- 1965 р.- реформи в сільському господарстві та промисловості («косигінська реформа»);
- 1972 р. - зміна політичного керівництва УРСР. В. Щербицький;
- 1976 р. - утворення Української Гельсінської групи.

Персоналії:

- В.Марченко, С.Параджанов, В.Романюк, М. Руденко, В.Стус, В.Чорновіл, П.Шелест, В. Щербицький.

Поняття та терміни:

- «застій», «номенклатура», «дефіцит», «урбанізація», «русифікація», «самвидав», «правозахисник».

- **Консерватизм** – прихильність традиційним цінностям, стабільності, несприйняття радикальних реформ та перетворень.
- **«Застій»** – період правління Л.Брежнєва (1964 – 1982 рр.), який характеризувався політикою, що заперечувала будь-які спроби оновлення суспільства, консервувала існуючий режим, наслідком чого стало наростання кризи радянського ладу.
- **Номенклатура** – панівна партійна еліта в СРСР, що цілком контролювала всі сфери життя суспільства.
- **Неосталінізм** – часткова реанімація сталінської командно-адміністративної системи.

Структурна криза радянської моделі суспільно-політичного розвитку

Етапи періоду “застою”

Етапи	Роки	Характеристика
I	1965–1970 р. р.	Спроба проведення економічних реформ, які мали б впорядкувати економіку СРСР після “реформаторської гарячки” хрущовського періоду (реформи Косигіна).
II	1970–1982 р. р.	Наростання кризи, «консервація» існуючої в СРСР системи
III	1982–1985 р. р.	Зміни у партійному керівництві. Усвідомлення кризового стану радянського суспільства.

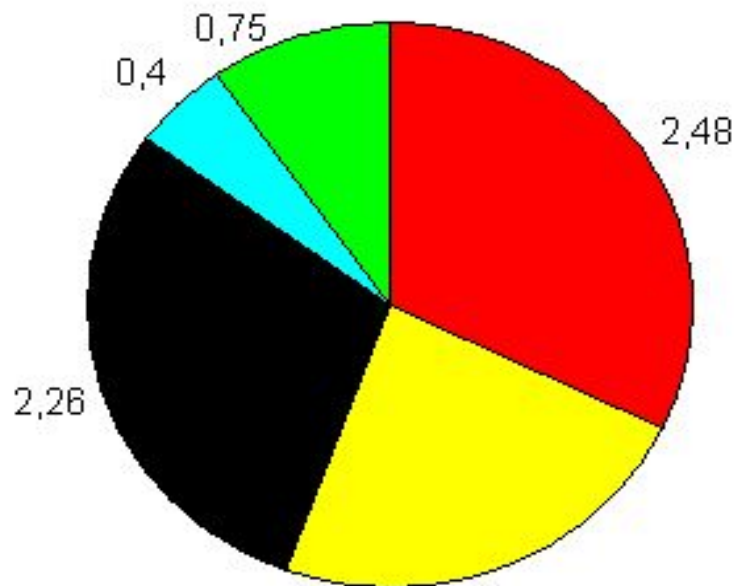
Юрий Андропов (1982-1984)
Константин Черненко (1984-1985)

Реформа голови Ради Міністрів СРСР О.Косигіна 1965 р.

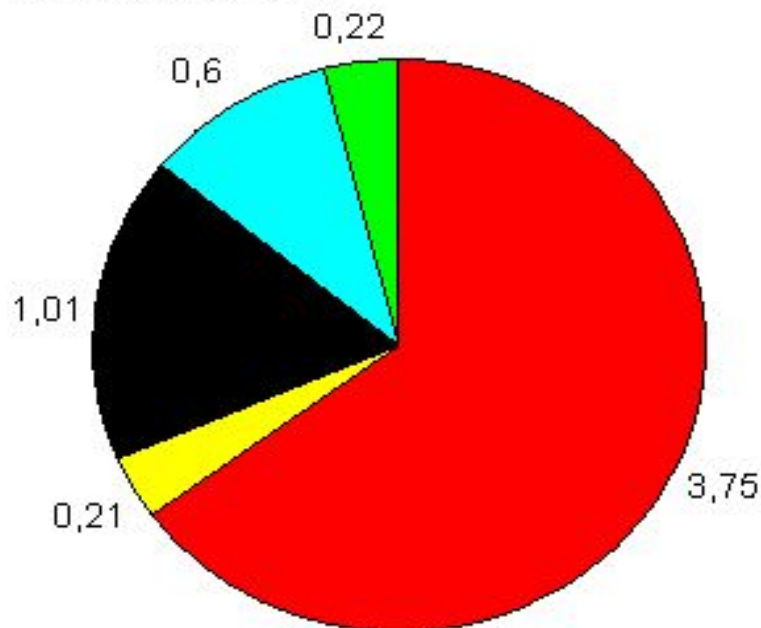

Сфери охоплені реформами	Реформи О.Косигіна
Промисловість	Вдосконалення системи планування і підвищення самостійності підприємств. Посилення економічного стимулювання і підвищення матеріальної зацікавленості трудових колективів.
Сільське господарство	Зменшення планів обов'язкових поставок зерна. Встановлення твердих планів закупівлі продукції на п'ять років. Підвищення закупівельних цін. Запровадження надбавок за надпланову продукцію. Запровадження гарантованої оплати праці колгоспників. Скасування обмежень щодо особистих підсобних господарств. Зміцнення матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів. Дотації і капітальні вкладення у сільське господарство.
Управління	Перехід від територіального принципу управління до галузевого. Відновлення системи міністерств.

Экспорт, млрд. руб.

Импорт, млрд. руб.

1970 г.

■ Машины, оборудование и транспортные средства

■ Топливо и электроэнергия

■ Руды и концентраты, металлы и изделия из них

■ Химические продукты, удобрения, каучук

■ Лесоматериалы и целлюлозно-бумажные изделия

Економісти називали 8-му п'ятирічку **«ЗОЛОТОЮ»**, стверджуючи, що «період **1966-1970 рр.** був найкращим за останні 30 років.

Л.Брежнєв.

Перший секретар ЦК КПРС (1964-1966).

Генеральний секретар (1966-1982).

- Комуністичну партію України очолювали два лідери:
- П. Шелест (1968-1972)
- У 1972 підданий критиці за книгу «Україна наша Радянська».
- В. Щербицький (1972-1989)
- Жорстка централізація, підпорядкованість республіки центру.
- Посилення русифікації.
- Боротьба з проявом інакомислення.

- 7 жовтня 1977 р. – прийняття нової Конституції СРСР.
- 20 квітня 1978 р. – прийняття нової Конституції УРСР.
- УРСР зберігає за собою право вільного виходу з СРСР (механізм реалізації цього права не обговорювався);
- в УРСР побудоване «розвинуте соціалістичне суспільство», створені могутні продуктивні сили, підвищується добробут народу;
- економіка УРСР є складовою єдиного народногосподарського комплексу СРСР.

**Основні течії
дисидентського руху**

```
graph TD; A[Основні течії дисидентського руху] --- B[Національно - культурницька]; A --- C[Демократична, правозахисна]; A --- D[Релігійна];
```

Національно - культурницька

Демократична, правозахисна

Релігійна

Причини активізації дисидентського руху

- інтервенція радянських військ у Чехословаччину в 1968 р.;
- нарада з безпеки та співробітництва в Європі в 1975 р., на якій підписали Гельсінський акт, що передбачав гарантію громадських прав і свобод;
- ігнорування конституційних прав людини в СРСР; репресії проти інакомислячих;
- видання у Львові В.Чорноволом самвидавничого журналу «Український вісник» (1970 р.).
- Самвидав – у СРСР неофіційне копіювання і розповсюдження творів, не схвалених радянським режимом.

Методи боротьби дисидентів

Масові заходи

Розповсюдження нелегальних видань – “самвидаву”

Протести, відкриті листи, звернення до урядів демократичних країн

Акції солідарності з іншими народами, що зазнали утисків з тоталітарними системами

Вивішування синьо-жовтих прапорів

Розповсюдження листивок

Створення правозахисних організацій

Листи протесту до керівних органів УРСР та СРСР

**Безкомпромісний
борець з
русифікацією
України,
член-засновник УГГ**

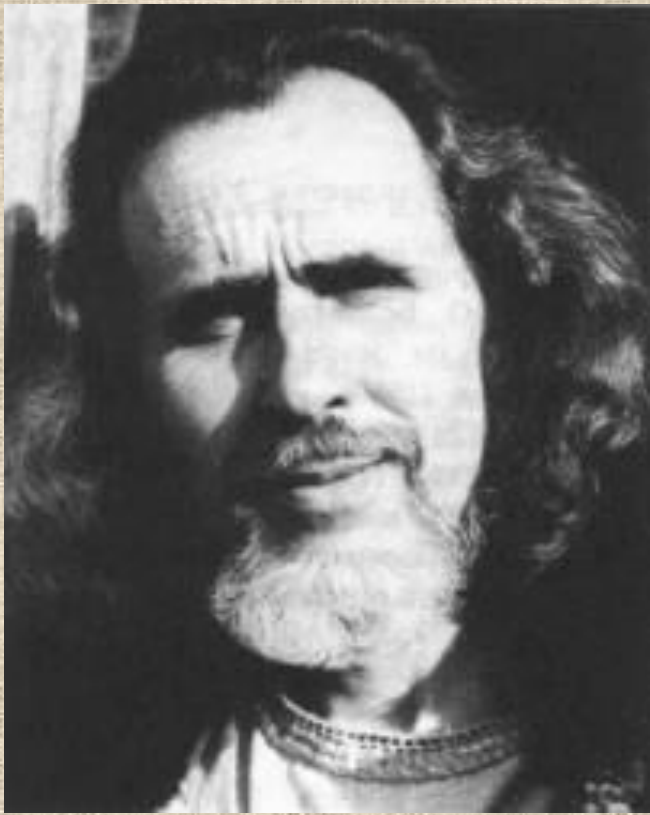
Олекса Тихий

(1927 – 1984 рр., Донеччина)

Тихий уклав збірку висловлювань видатних людей «Мова народу. Народ», а також склав словник неправильностей українських говорів Донбасу.

Тихий був зразковим носієм української літературної мови. Говорив правильно, обдаровуючи співрозмовника лагідною усмішкою.

При цьому був людиною залізної волі, рідкісної толерантності, доброзичливості і виняткової терпимості.

Олесь Бердник

(нар. 1927 р., Херсонщина)

У період з кінця 1976 до арешту

06.03.79 брав участь у

складанні й підписав десятки

листів і Меморандумів на

захист заарештованих і

засуджених борців за права

людини.

*Відомий український
письменник-фантаст,
член-засновник
Української
Гельсінкської групи
(УГГ).*

Іван Кандиба

(нар. 07.06.1930, Польща)

Кандиба розповсюджував газету "Наше слово", що видавалася за кордоном, знайомив різних людей з програмою УРСС.

25.07.69 р. разом з Л.Лук'яненком і М.Горинем передав за кордон „Звернення до Комісії прав людини при ООН“ про геноцид політв'язнів.

Юрист, активний член партії Українська Робітничо-Селянська Спілка, член-засновник Української Гельсінської групи (УГГ).

Мирослав Маринович

(нар. 04.01.1949, Львівщина)

22.05.73 р. у Києві його затримала й обшукала міліція, коли покладав квіти до пам'ятника Т.Шевченку.

У березні 1977 на вечорі пам'яті Тараса Шевченка в Київській філармонії разом з М.Матусевичем, здолавши опір організаторів вечора, несподівано вийшов на сцену і закликав проспівати „Заповіт“.

**Правозахисник,
публіцист,
релігієзнавець,
член-засновник УГГ**

Микола Матусевич

(нар. 19.07.1947, Київщина)

Навчався на історичному факультеті Київського держуніверситету, звідки був виключений за симпатії до репресованої української інтелігенції.

Член-засновник УГГ

У цеху, де працювала сестра М.Матусевича, були влаштовані збори, які ганьбили її за те, що не відмежувалася від антирадянських дій брата. Промовці навіть казали, що їй не можна довіряти роботи інженера.

Оксана Мешко

(1905 – 1991, Полтавщина)

Її заяви, пристрасні й досконалі за стилем, ...обґрунтовані почуттям своєї правоти й моральної переваги — це блискучі зразки правозахисної публіцистики.

Це вже був голос не просто матері на захист сина — це була відкрита боротьба за права людини — проти цілої імперії зла.

**“Козацька матір”,
“баба Оксана”**

Ніна Строката-Караванська

(1926-1998 рр, Одещина)

Виступила на захист чоловіка-політв'язня С. Караванського

Н. Строката учасниця голодних страйків жінок-політв'язнів, хоча весь час хворіла, а закінчувала термін в онкологічній лікарні. Тоді Американське товариство мікробіологів прийняло Строкату своїм членом. 1975 р. Н.Строката відмовилася від радянського громадянства.

**Мікробіолог,
відома
правозахисниця,
член УГГ**

Юрій Литвин

(1934 – 1984 рр., Київщина)

„Інакодумство в Україні має свої глибокі революційно-демократичні та ліберальні традиції... Свободолюбство, демократизм є характерними ознаками як українця, так і всієї української нації“

Із праці "Правозахисний рух в Україні, його засади і перспективи"

**Поет, письменник,
публіцист,
член УГГ.**

**Засуджений на
41 рік неволі**

Василь Романюк

(Патріарх Володимир, 1925-1995 рр., Івано-Франківщина)

**Член ОУН, УГГ,
Патріарх УПЦ КП.**

“Норми поведінки для українця
“: уживати тільки рідну мову,
не служити в армії за
межами України, не їхати на
роботу за межі України, не
лихословити, не пиячити, не
наживати предметів розкоші,
не нагромаджувати грошей,
а витратити їх на
благодіяння

*Із праці
“Можливі форми опору”*

Надія Світлична

(1939 р., Луганщина)

„ ...Зарікатися, що взагалі нічого не читатиму, не можу, тому що я людина письменна і невідомо що є критерієм: що можна читати, а чого — не можна.“

Із протоколу допиту 1972 р.

"Нижче моєї гідности бути громадянкою найбільшого в світі, наймогутнішого і найдосконалішого концтабору".

Із заяви про відмову від громадянства, 1976 р.

**Активний член
Закордонного
представництва
УГГ, редактор-
укладач „Вісника
репресій в Україні“,
(США).**

Василь Стус

(1938 – 1985 рр., Вінничина)

*"Судові процеси 1972-73 рр. на Україні
— це суди над людською думкою,
над самим процесом мислення, суди
над гуманізмом, над проявами
синівської любові до свого народу"*

*Із публіцистичного листа
"Я обвинувачую".*

***Видатний
український поет,
критик, публіцист,
автор самвидаву,
член УГГ.***

*"...Він був гордий і гонористий, як
китайський імператор... Говорив з
начальством і ментівнею тоном
переможця й прокурора на
майбутньому Нюрнберзькому
процесі
Зі спогадів співкамерника М.Хейфеца*

Юрій Шухевич (Березинський)

(1933 р., Львівщина)

Освіту, одержав від ув'язнених разом з ним професорів, філософів, письменників, учених, інженерів, яких тоді було дуже багато по тюрмах і таборах.

І в бібліотеках (табірних) були книги, які на волі давно вже були вилучені з обігу. В'язні-іноземці поширили його світогляд про спосіб і рівень життя в інших країнах.

**Заарештований
15-літнім як син
Головного командира
УПА - майже 40 років у
неволі як український
націоналіст.**

Іван Дзюба

(1931 р., Донеччина)

Праця «Інтернаціоналізм чи русифікація?» про загрозливі проблеми національних відносин у соціалістичному суспільстві названа Спеціальною комісією ЦК КПУ «пасквілем на радянську дійсність, на національну політику КПРС і практику комуністичного будівництва в СРСР».

***Літературознавець,
критик, дисидент,
Автор праці
“Інтернаціоналізм
чи русифікація?”***

Петро Григоренко

(1907 – 1987 рр., Запорізька обл.)

*“Я прожив довге і складне життя,
... Був свідком руйнувань і
пробудження...”*

Зі спогадів генерала-правозахисника

У 1961 р. виступив з критикою сталінізму та політики М.Хрущова. 1963 створив Спільку боротьби за відродження ленінізму, за що 1964 року був позбавлений звання, нагород та пенсії.

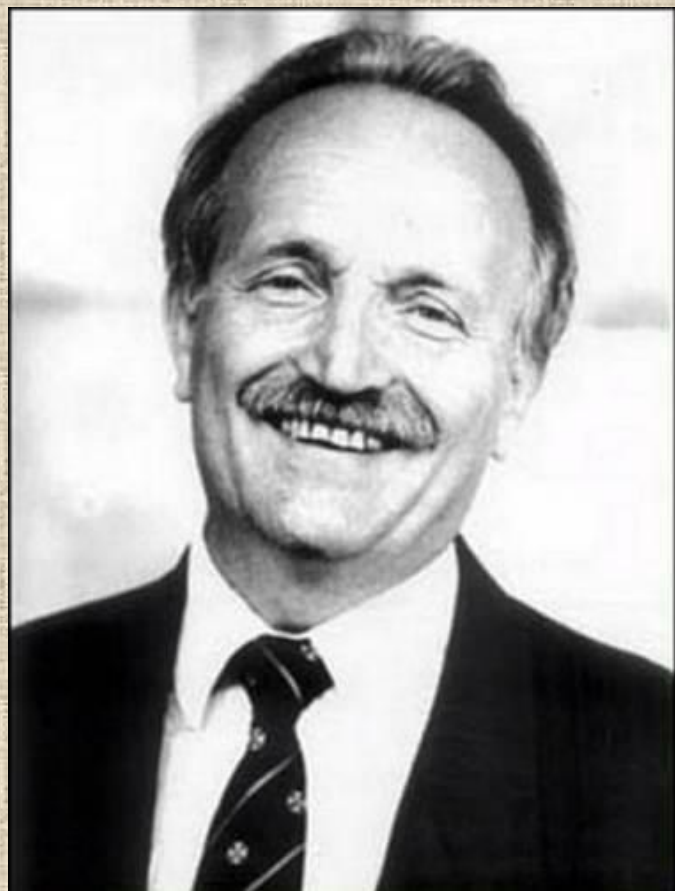
У 1977 р. спровадили за кордон, а потім позбавили громадянства і заборонили повертатися в СРСР.

**Генерал-майор,
правозахисник, захисник
депортованих народів,
зокрема, кримських
татар**

В'ячеслав Чорновіл

(1937 – 1999 рр., Черкащина)

**Літературний критик,
публіцист,
дисидент, ініціатор
створення УГГ, лідер
Народного Руху
України**

“Орґія обшуків і допитів досі
лихоманить українську
інтелігенцію, багатьом не дає
змоги спокійно займатися
творчою працею... Вам
байдуже до людських драм...
Судді розтягують гумову статтю
(ст.62) кодексу, як гармошку.
Кожен тлумачить поняття
“антирадянський” як
заманеться...”

*Із листа до секретаря ЦК КПУ П.
Шелеста*

Йосип Тереля

(1943 р., Закарпаття)

У 1982 р. Йосип Тереля організував Комітет захисту Української католицької церкви

23 роки провів в
радянських тюрмах
(з них 9 років — в одиночці)

***Містик, сучасний
пророк та
ясновидець,
дисидент, борець з
свободу віри***

Олекса Гірник

(1912 – 1978 рр., Івано-Франківщина)

Я ішов простою дорогою, тернистою. Не зблудив, не схибив. Мій протест – то сама правда, а не московська брехня від початку до кінця. Мій протест – то пережиття, тортури української нації. Мій протест – то прометеїзм, то бунт проти насилля і поневолення. Мій протест – то слова Шевченка, а я його тільки учень і виконавець.

З листа дружині 1978 р.

Вчинив САМОСПАЛЕННЯ
біля могили Т.Шевченка у
Каневі на знак протесту
проти РУСИФІКАЦІЇ

Василь Макух з донечкою Оленою.

Здійснив акт **САМОСПАЛЕННЯ**

5 листопада 1968 року
на Хрещатику у Києві на знак
протесту проти
комуністичної тоталітарної
системи

Макух Василь

(1927 – 1968рр., Львівщина)

*Він пішов у свій останній бій,
використавши зброю, якої
найбільше боялися
супротивники, став
факелом свободи. Василь
Макух заслуговує стояти
поруч з іншими
національними Героями
України. Він не мав права на
щастя, але має велике
право на пам'ять нащадків”.*

Мирон Слука

Українська Гельсінська Спілка

- Листопад, 1976 рік
- М. Руденко (керівник), Л. Лук'яненко, В. Стус, В. Чорновіл, П. Григоренко
- Мета: ознайомити громадськість з Декларацією прав людини реалізація права в Україні

Микола Руденко

(19.12.1920 р., Луганщина)

Довго я залишався з глибокою вірою у велику справу комуністичної партії, був вірним сталінцем...

«Прийшла думка, що справа не в самому Сталіні, якщо параноїк і садист міг стільки років очолювати партію і державу. Значить, учення, яке лягло в основу держави, в чомусь неправильне.»

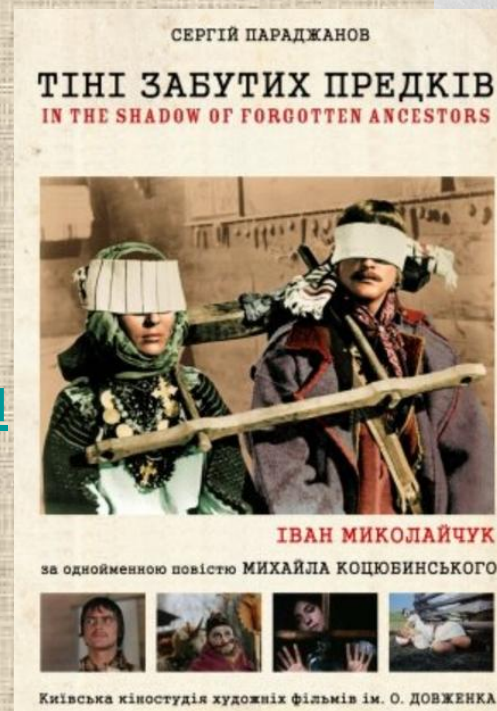
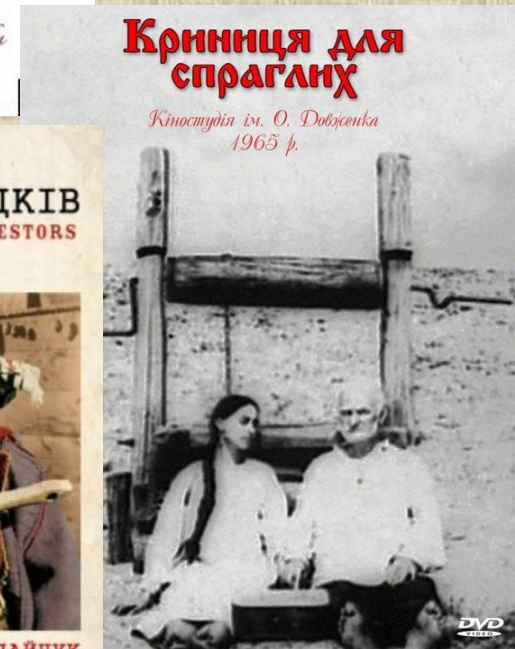
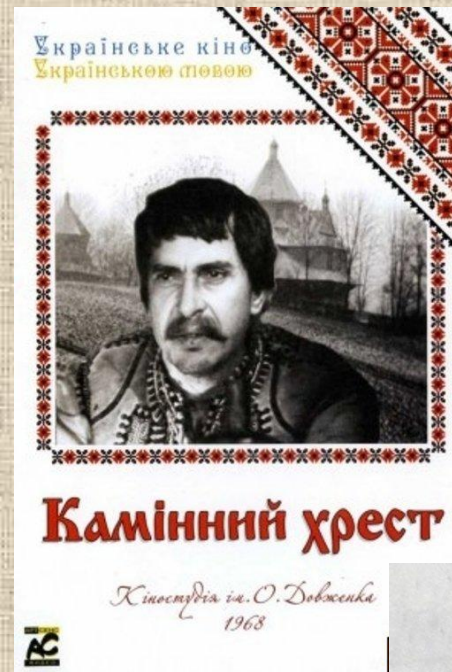

**Відомий поет,
письменник, філософ,
правозахисник,
засновник Української
Гельсінкської групи
(УГГ).**

НАУКА

- ***Протягом 1970-1985 рр. понад 13 тис. наукових розробок учених АН УРСР було впроваджено в життя.***
- На практиці науково-дослідні установи України все більше інтегрувалися в систему наукових закладів СРСР, а фактично Росії, нерідко перетворюючись в їх периферійні придатки, втрачаючи не тільки національне, але й наукове обличчя.

- 1960-70-ті рр. - період формування українського поетичного кіно.
- фільми «Камінний хрест» Леоніда Осики,
- «Білий птах з чорною ознакою», «Вечір на Івана Купала», «Криниця для спраглих» Юрія Іллєнка за сценарієм І. Драча,
- «Вавілон ХХ» Івана Миколайчука,
- «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова.

Література

- Історія України: нове бачення: У 2 т./ Під ред. В.А. Смолія. – К., 1996. -С.363-407.
- Історія України/Під ред. В.А. Смолія. – К., 1997. – С. 341 – 359.
- Бойко О. Історія України. – К., 1999. – с. 440 – 472.
- Історія України: навч. посібник. – с. 326 – 360.
- Політична думка українських радянських дисидентів // Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України – Львів, 1991.
- Савельєв В. 50-ті – 80-ті: Час пошуків і втрачених можливостей // Про минуле – заради майбутнього. – К., 89.